

صبر در قرآن

کرم الله تملری

کسانی که در مقابل سختی‌ها و مشقات روزگار بردباری و استقامت پیشه می‌کنند و سستی و ضعف به خود راه نمی‌دهند، در زمره صابران قرار می‌گیرند. قرآن نیز در آیه ۱۴۶ سوره آل عمران، صابران را با چنین خصوصیتی بر می‌شمرد و می‌فرماید:

﴿وَكَايْنٍ مِّنْ نَّبِيٍّ قَاتِلٍ مَّعَهُ رَبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ﴾

بنابراین وجود عبارت صبر در آیات قرآن، به معنای تحمل سختی‌ها، مصیبت‌ها و مشکلات است، به گونه‌ای که کنترل برخی امور از دست انسان خارج نشده و عنان اوضاع را به دست احساسات نسپرده و با قدرت تعقل و تدبیر شرع، استقامت و پایداری کند، تا به مقصود خویش نایل شود؛ زیرا صبر و شکیبایی، کلیدی برای گشایش قفل‌های سخت زندگی انسان است و به مدد آن می‌توان از آزمایش و ابتلای الهی سربلند و سرفراز بیرون آید.

﴿لَتَبْلُونَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلِتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ آوَتْوَا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذْيَ كَثِيرًا وَانْصَبُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾

(سوره آل عمران، آیه ۱۸۶)

این چنین است که موضوع صبر و شکیبایی در میدان جنگ نیز در آیات قرآن، به عنوان یک اصل اساسی

صبر واژه‌ای است عربی که در لغت به معنای شکیبایی و خودداری است. این کلمه بیان‌کننده حالتی است از پایداری و خودداری از هرگونه عمل نسنجیده‌ای در مقابل سختی‌ها، فشارها، مشکلات و مصیبت‌ها و نوعی پایداری درونی است برای کنترل واکنش‌های تند عصبی.

با توجه به کاربردهای قرآنی، واژه صبر به همراه مشتقات آن، ۱۰۳ بار در ۹۳ آیه و ۴۵ سوره قرآن به کار رفته است. در این راستا می‌توان ادعا کرد مفهوم صبر به معنای فضیلتی اخلاقی و غیر قابل انکار، مورد توجه و تاکید قرآن است.

قرآن نیز برای بیان مفهوم صبر، در آیه‌ای به شرح برخی از مصادیق مصیبت‌هایی که نیازمند بردباری و استقامت هستند می‌پردازد و این قبیل موارد را سبب آزمون و امتحان انسان دانسته، به ستایش صابران می‌پردازد و می‌فرماید: ﴿وَلِتَبْلُونَكُمْ بِشِيءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ وَبَشْرِ الصَّابِرِينَ﴾؛ و حتما شما را به اندکی از ترس و گرسنگی و کاهش مال‌ها و جان‌ها و محصولات (درختان، یا ثمرات زندگی از زن و فرزند) آزمایش خواهیم نمود؛ و شکیبایان را مژده ده!

(سوره بقره، آیه ۱۵۵)

با توجه به تعاریف فوق، چنین استنباط می‌شود که

برای دستیابی به پیروزی برشمرده شده و به مومنان صابر، وعده پیروزی و ظفر داده شده است. ﴿یا ایها التّبیّ حرّض المومنین علی القتال إن یکن منکم عشرون صابرون یغلبوا مائتین و إن یکن منکم مائة یغلبوا الفا من الذین کفروا بانهم قوم لا یفقهون﴾ (سوره انفال، آیه ۶۵)

در آیه مذکور، صبر به حسب زمینه‌های مختلف آن مشخص شده است که مهمترین مصادیق را می‌توان در سه گروه: ۱. سختی‌ها و نداری‌ها ۲. زیان‌ها ۳. جنگ و کارزار شناسایی کرد. واژه بأساء در آیه به معنای سختی و رنجی است که موجب می‌شود آدمی در تنگنا قرار گیرد و راه گریزی نیابد. این واژه هر چند

صبر و انواع آن
 پروردگار عالمیان در آیه ۱۷۷ سوره بقره، مصادیق بارز صبر را بیان می‌کند که می‌توان آن را نوعی تقسیم‌بندی اقسام صبر تلقی کرد. خداوند در این آیه می‌فرماید: ﴿... و الصابرين فی البأساء و الضراء و حین الباس...﴾

با واژه باس از نظر ریشه لغوی یکی است، ولی از نظر مفهومی، تفاوت‌های ماهوی دارد، از این رو در کنار هم قرار گرفته‌اند و تکرار یک واژه برای بیان یک معنا نیست. به سخن دیگر البأساء دشواری‌ها و کمبودهای هستند که در زندگی بشر پیش می‌آید و آدمی می‌بایست برای رهایی از سختی‌ها تحملی بسیار

داشته باشد و فشارهای جانکاهی را به جان می‌خرد. با این همه، در این حالت او ضرر و زبانی نمی‌کند و از نظر مالی، جانی و عرضی، نقصی در وی پدید نمی‌آید؛ اما ضراء، فشارها، سختی‌ها و مصیبت‌هایی است که موجب می‌شود تا نقصی در بدن و یا مال و جان خود و یا خانواده متحمل می‌شود. بآس نیز به معنای کارزار و جنگ است که آدمی را در تنگنایی قرار می‌دهند که گریز از آن جز با کشتن و یا اسارت دشمن ممکن نیست. به این معنا که یا می‌بایست بکشد و دربند گیرد، یا کشته شود و یا در بند گرفته شود و

این مانع یکی از موانع مهمی است که قرآن در چند آیه به آن اشاره می‌کند و حتی با هشدار به پیامبر (ص) نیز، وی را از آن بیم می‌دهد. این مانع چیزی جز عجله و شتاب زدگی نیست که آفتی بزرگ برای صبر و شکیبایی محسوب می‌شود.

با توجه به آیه ۳۷ سوره انبیاء، انسان دارای طبیعتی است که وی را شتاب زده می‌کند: ﴿خلق الانسان من عجل﴾. چرا که طبیعتا بشر مادامی که به مراد مقصود خود دست نیابد، جام صبرش لبریز می‌شود و رفتاری شتابزده در پیش می‌گیرد و تنها راه مقابله با این خصیصه درونی، ریاضت و تمرین نفس است. از این رو خداوند به پیامبر (ص) دستور می‌دهد و

ذلت و خواری بردگی و بندگی دیگران را به جان و تن بخرد. مصادیقی که در این آیه آمده‌اند، صورتی کلی دارند، ولی خدا در آیه ۱۵۵ سوره بقره، مصداق جزئی‌تری را بیان کرده است.

موانع ایجاد صبر

قرآن همان گونه که علل و عوامل به وجود آمدن قدرت صبر در انسان توجه می‌کند، به آسیب شناسی این موضوع نیز پرداخته و به توضیح و تبیین موانع ایجاد صبر می‌پردازد. در این مقاله، به دلیل محدودیت، تنها به یکی از مهمترین این موانع اشاره می‌کنیم، زیرا

سفارش می‌کند که همانند پیامبران الوالعزم عمل کند و در رفتارهای خود شتابزده نباشد. (سوره احقاف، آیه ۳۵) میان شتابزدگی و عجله از سویی و صبر از سوی دیگر ارتباط معنا داری وجود دارد. این به صراحت بیان می‌کند که هرگاه شتاب از دری آمد صبر از دری دیگر می‌گریزد. با توجه به این موضوع، لازم است که انسان عنان نفس خود را در دست بگیرد و اجازه ندهد تا غریزه، فطرت و یا شتابزدگی بر وی چیره شود؛ بلکه تلاش تا آن را با نیروی عقل و خرد و تقوا مدیریت کند و نگذارد تا بر جان و قلب و عقلش حاکم گردد.

